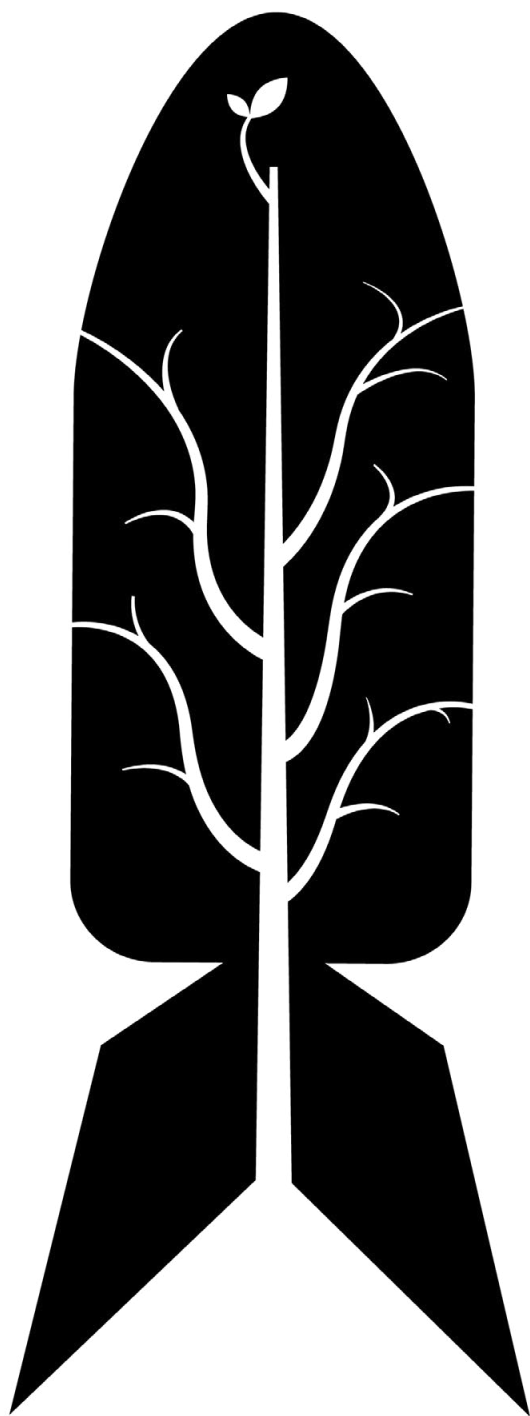

U W

E C

**Ukraine War
Environmental
Consequences
Work Group**

Випуск #31

Вересень 2025, UWEC work group

Дорогі друзі!

19 вересня Євросоюз погодив новий пакет санкцій проти Росії. Зокрема, він передбачав повну відмову від імпорту в ЄС російського скрапленого газу з січня 2027 року (раніше заборону планувалося ввести з січня 2028 року), а також більш серйозні санкції проти компаній-посередників, «тіньового флоту» і російських компаній «Роснефть» і «Газпромнефть». Трохи раніше, 9 вересня, Європарламент відзначив успіхи України на шляху євроінтеграції, закликавши також не знижувати амбіції. Наприклад, звернути увагу уряду України на дотримання екологічних і природоохоронних стандартів європейського рівня. Європарламентарі закликали надати всіляку підтримку ініціативам та організаціям, які займаються аналізом екологічних наслідків війни. Раніше, в серпні 2025 року, уряд України представив План дій на 2025 – 2026 роки, який передбачає подальший рух на шляху євроінтеграції. Українські екологічні організації критично оцінили його і відзначили пункти, які варто поліпшити. Детальніше про ці події та рішення, а також про те, як Національний парк Кам'янська січ переживає повномасштабне вторгнення, читайте в нашому традиційному огляді:

• [Екологічні наслідки війни в Україні. Серпень – вересень 2025](#)

Ефективності санкцій проти Росії буде досягнуто тоді, коли сама Україна скоротить свою залежність від викопного палива. Однак для країни, яка довгі роки покладалася на багатство своїх вугільних басейнів, це рішення не є простим. Відмова від видобутку викопного палива не повинна супроводжуватися руйнуванням і стагнацією вугільних регіонів і мономіст. Для цього необхідно розвивати програми справедливого переходу (Just transition). Про те, як ці проекти реалізуються в Україні, незважаючи на триваюче повномасштабне російське вторгнення, читайте в статті Інги Павлій, написаній в рамках серії, [присвяченій](#) вугільній промисловості України:

• [Справедлива трансформація вугільних громад: що це і як працює в Україні під час повномасштабної війни](#)

Ми також розпочинаємо серію статей про те, як екологічні активісти та організації зі Східної Європи виживають в умовах війни, репресій, скорочення фінансування та політичного тиску. Перша стаття буде присвячена ситуації в Білорусі. У 2021 році, після протестів 2020 року, більшість екологічних організацій в країні було ліквідовано. Частина активістів, експертів і журналістів була заарештована, частина була змушена виїхати з Білорусі, щоб продовжити свою діяльність, а частина — «заягти на дно», відмовившись від будь-якої видимої активності. Минуло майже п'ять років, але ситуація в країні не покращилася. Кількість тільки визнаних політичних в'язнів досі перевищує 1200 осіб. Серед них є й екологічні активісти. Про те, як білоруські екологічні організації переживають репресії, війну в Україні та як справляються зі своїми труднощами, читайте в першій статті з серії:

• Екологічний і кліматичний активізм у Білорусі, Україні та Грузії під час російського повномасштабного вторгнення. Частина перша

Однією з серйозних проблем для України цього року стало нашествя сарани. Згадуючи біблійні перекази, її навіть назвали «єгипетською». Однак, як зазначає експерт Станіслав Вітер, мова йде не про єгипетську, а про перелітну саранчу (*Locusta migratoria*). І одним із факторів її аномального поширення, крім зміни клімату, стало повномасштабне вторгнення Росії. Так, руйнування Каховського водосховища призвело до створення сприятливих для її розмноження умов. Недолік моніторингу та превентивних заходів, а також їх повна відсутність на окупованих територіях, дозволило саранчі активно розмножуватися і поширитися по Україні. Якщо рішення щодо її контролю не буде знайдено найближчим часом, то наступний рік також може стати лихим. Детальніше читайте в статті:

• Де війна – там і сарана. Вплив бойових дій і руйнування Каховського водосховища на навалу перелітної сарани

Наші експерти продовжують аналізувати наслідки демаршу Росії та виходу з Рамсарської угоди. Загальна тенденція відмови від міжнародних домовленостей щодо охорони довкілля з боку авторитарних урядів може мати серйозні наслідки. І хоча уряд Росії нещодавно доручив посилити охорону водно-болотних угідь на національному рівні, це не означає, що ситуація стабілізувалася. Як і раніше, проблемними залишаються 15 водно-болотних угідь на окупованих територіях, на які Рамсарська конвенція якраз повинна продовжувати поширюватися. Читайте докладніше в статті Євгена Сімонова та Ангеліни Давидової:

• Рамсарський розкол – чи був він неминучим і що робити далі?

Для продовження якісної роботи ми все більше потребуємо ресурсів. Підтримати UWEC Work Group можна щомісячним або разовим донатом.

[Підтримати UWEC Work Group](#)

Більше текстів і новин про екологічні наслідки повномасштабного вторгнення Росії в Україну ви знайдете на нашому [сайті](#), [Twitter \(X\)](#), [Facebook](#), в [Telegram](#) і в [Bluesky](#).

Бажаємо вам сил, миру і хороших новин!

Олексій Овчинніков, головний редактор UWEC Work Group

Екологічні наслідки війни в Україні. Серпень - вересень 2025

Олексій Овчинников

Щомісяця ми збираємо для вас найважливіші новини, події та аналітику щодо екологічних наслідків російської війни в Україні. Ми будемо раді вашим відгукам, які ви можете залишити у вигляді коментаря до тексту, написавши на пошту (editor@uwecworkgroup.info) або ж зв'язавшись з нами через соціальні мережі.

У цьому огляді ми розглянемо екологічні та енергетичні аспекти 19-го пакету санкцій проти Росії, прийнятого Євросоюзом. Як План дій на 2025-26 роки співвідноситься із захистом довкілля та інтересами громадянського суспіль-

ства. Рекомендації Європарламенту щодо інтеграції України в ЄС (в тому числі пов'язані з аналізом екологічних наслідків війни). А також дамо коротку рецензію на книгу "Національний парк Кам'яна січ: природа і війна".

Євросоюз погодив 19-й пакет санкцій проти Росії

У [заяві](#) від 19 вересня йдеться про узгодження нового пакету санкцій ЄС. Причиною посилення санкційної політики стали тривалі і навіть посилені за останній час удари з боку Росії по цивільній інфраструктурі Украї-

ни. Зокрема, під час однієї з атак було зруйновано офіс ЄС у Києві.

Основну увагу в нових санкціях зосереджено на торгівлі викопним паливом, за рахунок якого Росія фінансує воєнне вторгнення в Україну. Так, ЄС погодив [рішення](#) перенести заборону на імпорту скрапленого природного газу (СПГ) до країн Європи з 1 січня 2028 року (як було заплановано раніше) на 1 січня 2027 року. До списку тіншового флоту Росії було включено ще 118 нових суден, що довело загальну кількість суден, на які накладено санкції, до 560. До списку підсанкційних включені нафтотрейдери, нафтопереробні та нафтохімічні компанії з третіх країн (у тому числі з Китаю). Також російські компанії “Роснефть” і “Газпромнефть” потрапили під повну заборону на угоди, а активи інших компаній, які беруть участь у продажу російського викопного палива, — заморожені. У пакеті також зазначена заборона на перестраховування суден, включених до санкційного списку.

Як зазначається в [заяві](#), опублікованій на сайті Європейської комісії: *“Військова економіка Росії підтримується доходами від викопного палива. Ми хочемо скоротити ці доходи. Тому ми забороняємо імпорту російського СПГ на європейські ринки. Час перекрити кран. Ми до цього готові. Ми економили енергію, диверсифікували поставки та інвестували в низьковуглецеві джерела енергії, як ніколи раніше. Сьогодні ці зусилля окупаються... За три роки доходи Росії від продажу наф-*

ти в Європі впали на 90%. Тепер ми перегортаємо цю сторінку назавжди”.

Повної заборони на імпорту російського СПГ від Євросоюзу [вимагала](#) коаліція громадських організацій на чолі з українською ініціативою Razom We Stand. Серед підписантів відкритого [листа](#) були представники таких кліматичних та екологічних організацій, як [Climate Action Network](#) (Europe), [Greenpeace Ukraine](#), [350.org](#) та інші.

Як [зазначає](#) в інтерв'ю Інформаційному агентству “УНІАН” топменеджерка Razom We Stand **Світлана Романко**, ефективність санкцій можлива тільки в разі розвитку в країнах ЄС програм енергоефективності та переходу на відновлювані джерела енергії. Країни, які роблять ставку на енергетичний перехід, більше готові до введення санкцій. Країни, які зберігають ставку на викопне паливо, такі як Угорщина і Словаччина, визнають свою енергетичну залежність від Росії і блокують розширення пакету санкцій. Таким чином боротьба проти російської агресії також стає частиною боротьби за досягнення цілей кліматичної нейтральності.

Крім введення санкцій, громадські організації також закликають розвивати вуглецево-нейтральну енергетику, яка дозволить досягти енергетичної незалежності. У своїй [статті](#) “Якою має бути вуглецево-нейтральна енергетика” Світлана Романко розповідає про основні її принципи. Нагадаємо, що

в рамках європейських зобов'язань Україна повинна прийняти і реалізувати стратегію декарбонізації.

В першу чергу вуглецево-нейтральна енергетика повинна бути вигідною, зрозумілою і прийнятною для всіх, від громадян до уряду. Громадські організації якраз можуть виконати роль провідника між урядовими інститутами та суспільством. Як зазначає Світлана Романко: *“Справедлива трансформація, що є частиною стратегії декарбонізації, – це складний соціально-економічний процес, який вимагає політичної волі та глибокої довіри з боку громад”*.

Читати детальніше:

- [Справедлива трансформація вугільних громад: що це і як працює в Україні під час повномасштабної війни](#)

На думку Світлани Романко, важливу роль у реалізації стратегії декарбонізації та розвитку вуглецево-нейтральної енергетики має відіграти співпраця уряду з громадськими організаціями. Причому така співпраця, яка буде інституціоналізована за допомогою рад, залучення громадських організацій до розробки та реалізації стратегій. Це важливо також і для сталого та ефективного розвитку програм “зеленого відновлення” України. *“Головне – необхідна зміна культури взаємодії. Влада повинна сприймати громадські організації не як опозицію, а як союзників у досягненні*

спільної мети: енергонезалежної, стійкої, кліматично безпечної України”, – зазначає голова Razom We Stand.

За словами Світлани Романко будь-яка нав'язана зверху реформа може викликати опір у громадян. Тут знову важливою є роль громадських організацій, які мають великий досвід роботи з громадами, є більш адаптивними та креативними в просуванні концепцій вуглецево-нейтральної енергетики. Освітні та просвітницькі програми, підтримка на місцях проектів з розвитку відновлюваної енергетики – все це сприятиме не тільки інтеграції України до Європи, але й досягненню цілей вуглецевої нейтральності, а також “зеленому відновленню” країни.

Максимальної ефективності санкцій буде досягнуто не тоді, коли Україна і Європа остаточно перестануть купувати російське вуглецеве паливо. А буде досягнуто тоді, коли потреби в цьому паливі не буде. Коли ціни на нафту, газ і вугілля впадуть настільки, що ними не вигідно буде торгувати. Тоді у Росії не залишиться жодної можливості отримувати дивіденди, які б механізми обходу санкцій не були придумані.

Україна представила План дій на 2025-26 роки, спрямований на підвищення обороноздатності, євроінтеграцію та відновлення

План дій був [представлений](#) 18 серпня урядом України. У ньому виділено

12 пріоритетів: безпека і оборона, євроінтеграція, антикорупція, макрофінанси і реформи, бізнес, соціальна політика і відновлення прифронтових територій, політика щодо ветеранів, охорона здоров'я, освіта і наука, відновлення, культура і (енергетична) стабільність на зимовий період.

Серед операційних цілей Плану пріоритетних дій на 2025 рік є і питання захисту довкілля. Зокрема, [йдеться](#) про операційну ціль №4 “Україна економно та ефективно використовує власні ресурси, дбаючи про довкілля та майбутні покоління”. Серед короткострокових завдань для досягнення цієї мети зазначені розвиток меліоративних систем, цифровізація рибного господарства, розробка законодавчої бази для процесу розмінування, швидка та ефективна підтримка аграріїв у рамках відновлення галузі, розвиток системи моніторингу забруднення ґрунтів і ґрунтових вод, розвиток інституту державних інструкторів з захисту довкілля, створення прозорих умов для відновлення, лібералізація ринку продажу землі, розробка нового законодавства щодо продажу лісу та деревини тощо. Багато в чому питання довкілля виявилися перемішаними з питаннями видобутку ресурсів і сільського господарства, що може бути обумовлено ліквідацією Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів та інтеграцією його функцій у створене

Міністерство економіки, довкілля і сільського господарства. Це міністерство з'явилося в 2025 році і об'єднало функції Міністерства економіки, Міністерства аграрної політики та продовольства і Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, які були скасовані.

Читати детальніше:

- [Згорання екологічного порядку денного: що означає для України ліквідація Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів?](#)

Екологічні аспекти звіту про прогрес України на шляху до членства в ЄС

Довкіллеві питання порушуються також у таких пріоритетних напрямках, як євроінтеграція та відновлення країни.

9 вересня Європарламент [схвалив](#) звіт Єврокомісії про прогрес України на шляху до членства в ЄС. Однак, як [зазначає](#) WWF-Україна, у своїй резолюції він вимагає продовження реформ у сфері захисту довкілля.

Так, Європарламент високо оцінив реформування енергетичного сектора та його узгодження з вимогами європейського “зеленого курсу” (Green Deal). Також високо оцінено розробку правової системи протидії злочинам проти природи. Що стосується угоди між США та Україною про видобуток рідкісноземельних металів, то будь-які

розробки повинні відповідати високим стандартам ЄС.

Окремий блок Резолюції був присвячений екологічним наслідкам військового вторгнення Росії в Україну. Європарламентарі [закликали](#) міжнародне співтовариство надати повну підтримку всім ініціативам, які документують руйнування довкілля, викликане війною Росії, і підтримати зусилля щодо притягнення до відповідальності та компенсації в іноземних юрисдикціях, а також підтримати комплексну стратегію відновлення довкілля в рамках реконструкції України.

Однак були й критичні зауваження. Так, Європарламент у своїй Резолюції зазначив, що неприпустимо об'єднувати оцінку впливу на довкілля (ОВД) і стратегічну екологічну оцінку (СЕО). Ці механізми повинні бути вдосконалені і використовуватися як умова сталого відновлення країни від наслідків російського вторгнення.

У Резолюції звернено увагу на [закон № 12089](#) (Закон України №4292-IX від 12.03.2025), що дозволяє приватним особам легалізувати відчужену від держави землю, в тому числі ліси та водойми. У нинішньому формулюванні він не відповідає стандартам Євросоюзу.

Європарламентарі також закликали владу України активно боротися з незаконними вирубками, зокрема в Карпатах, а уряд – активніше інвестувати в екологічну безпеку та сталу туристичну структуру. Також у Резолюції

прописано звернення до Єврокомісії про надання підтримки з розвитку та захисту територій, включених до [Смарагдової мережі](#).

Українські екологічні організації намагаються стежити за тим, щоб євроінтеграція також відповідала кліматичним та екологічним цілям і стандартам ЄС. Так, наприклад, експерти Екодії [провели](#) аналіз законопроекту №12087-д про імплементацію норм європейського права щодо інтеграції енергетичних ринків, підвищення безпеки поставок і конкурентоспроможності в сфері енергетики. На думку екологів, законопроект не повністю реалізує інтереси громадських об'єднань і може бути використаний великими гравцями та енергетичними компаніями для власного збагачення. Свої зауваження та коментарі екологи направили на ім'я Міністра енергетики та до Комітету Верховної Ради України з питань енергетики та житлово-комунальних послуг.

Вийшла книга “Національний природний парк Кам’янська січ: війна проти природи”

Книга видана екологічною організацією [“Екологія. Право. Люди”](#) і присвячена історії Національного природного парку Кам’янська січ, хронікам бойових дій на його території, наслідкам російського військового вторгнення для парку, таким як пожежі, фор-

тифікації, забруднення (в тому числі ракетами і бойовими снарядами), знищення техніки та інфраструктури. Розглянуто також вплив на парк підриву греблі Каховської ГЕС і спуску водосховища. Окремий розділ книги присвячений юридичним підставам для притягнення агресора до відповідальності за екологічні наслідки.

Національний парк Кам'янська січ був створений 19 квітня 2019 року на площі 12261 гектар у Бериславському районі Херсонської області. Парк був створений на місці двох балок (колишніх русел річок) – Кам'янська і Миленська. До його складу увійшли також території придніпров'я.

Однією з причин появи Національного природного парку було бажання вчених створити природоохоронну територію на правому березі Дніпра, оскільки більшість заповідників і національних парків було розміщено на лівому березі (Асканія-Нова, Чорноморський біосферний заповідник, Олешківські піски та інші). Обрана територія відрізнялася високою різноманітністю біотопів – водні, степові, лугові, чагарникові, лісові, кам'янисті та синантропні. Це дозволило виконати відразу кілька природоохоронних завдань і створити умови для збереження різних екосистем. Зокрема, на території парку виявлено 80 видів лишайників. Тут зафіксовано 307 видів тварин, з яких 97 включено до [Червоної книги України](#). Також на території

парку знаходяться об'єкти історичної цінності, оскільки з 1709 по 1711 і з 1730 по 1734 тут розташовувалася козацька Кам'янська січ – місце зборів і проживання козаків.

9 березня 2022 року Національний парк Кам'янська січ опинився під окупацією. Однак робота в парку не припинилася. Крім того, працівники змогли проводити партизанські дії і передавати дані про окупантів Збройним силам України (ЗСУ). Парк був звільнений 9 листопада 2022 року під час контрнаступу ЗСУ на херсонському напрямку. Після деокупації військові наслідки для парку не закінчилися. З грудня 2022 року почалися масовані обстріли, які посилювалися в 2023 році. У вересні – жовтні 2023 року села, розташовані поруч з Національним парком, зазнали активних атак дронами. Місцеві жителі були змушені покинути територію.

Деокупація дозволила вченим організувати експедицію з метою вивчення впливу війни на природоохоронні території. Перша відбулася вже в грудні 2022 року. Одним з найнегативніших наслідків виявилися створені окупантами фортифікаційні споруди. Так, для маскування використовувалися зняті пласти дерну, що призводило до загибелі рідкісних рослин, таких як костриця (*Festuca*) або ковила (*Stipa*). Практично кожна лісова смуга була використана у військових цілях. При цьому після відступу російські війська

залишили величезну кількість як побутового, так і військового сміття: коробки від снарядів, одноразові пакети, банки з консервами, посуд, пляшки тощо. Під фортифікаційні потреби і маскування вирубувалися і дерева. Було зафіксовано забруднення ґрунтів і в воронках, залишених снарядами. Також під час відступу була залишена підбита техніка. При цьому території степів постраждали від її переміщення, особливо від важкої техніки, такої як танки, пускові установки, вантажівки. Постраждала і інфраструктура парку. Не останню роль в екологічних наслідках відіграє і замінування. Так, станом на 12 квітня 2024 року на території парку було виявлено 8557 протипіхотних мін. Було зібрано 145 тонн артилерійських снарядів.

Постраждав парк і в результаті підриву греблі на Каховській ГЕС 6 червня 2023 року, оскільки територіально знаходиться безпосередньо на березі колишнього Каховського водосховища. Однак саме парк став плацдармом для експедицій з дослідження оголеного дна Каховського водосховища. Дослідження проводилися в Милевській і Кам'янській балках, колись затоках водосховища. Перші враження були трагічними — дно водосховища покривали мільйони загиблих молюсків. Однак природа почала швидко відновлюватися, що призвело до появи

Великого Лугу. Уже під час експедиції в жовтні 2023 року вчені відкрили нові біотопи, що формуються на дні колишнього Каховського водосховища. Сьогодні гостро стоїть питання про збереження територій Великого Лугу, що утворилися після катастрофи, та надання їм природоохоронного статусу.

Читати детальніше:

- [Чому слід відродити Великий Луг?](#)

Приклад Національного парку Кам'янська січ показує, як природоохоронні території страждають під час війни. Створений буквально за пару років до початку повномасштабного вторгнення Національний парк зазнав окупації, обстрілів, на його території проходили бойові дії. Однак вченим вдалося зберегти його. Більше того, після спуску в результаті підриву греблі Каховського водосховища поруч з Національним парком відкрилися нові території, на яких природа показала свою дивовижну здатність до відновлення.

[Завантажити книгу](#) "Національний природний парк "Кам'янська січ": війна проти природи". •

Головне зображення: Національний природний парк "Кам'янська січ" Джерело: npp-sich.org.ua

Справедлива трансформація вугільних громад: що це і як працює в Україні під час повномасштабної війни

Інга Павлій

Ще десятиліття тому вугільна промисловість була однією з найбільших в Україні. Однак початок збройної агресії Російської Федерації у 2014 році, занепад шахтарських містечок на тимчасово окупованих територіях, накопичення боргів на підприємствах та нестабільна економічна ситуація призвели до поступового занепаду галузі. Це спонукало розвитку концепції справедливої транс-

формації (just transition) для громад, які раніше вважалися суто шахтарськими.

У попередній статті [“Екологічні наслідки повномасштабного російського вторгнення для вугільної промисловості України”](#) було розглянуто негативний вплив вугільної промисловості на довкілля в умовах війни. Насамперед акцент було зро-

блено на проблемах, які виникають на окупованих територіях. Нова стаття присвячена пошуку рішень, зокрема справедливому переходу (just transition) вугільних регіонів. Цей напрямок, який активно розвивався в Україні ще до повномасштабного вторгнення, може стати ключовим етапом «зеленого відновлення» країни в післявоєнний період.

Справедливий перехід (just transition) передбачає вирішення соціальних, економічних, культурних та екологічних питань у регіонах і містах, які були побудовані навколо видобутку вуглецевого палива. Прикладів можна знайти багато по всьому світу, коли мономіста створювалися на місці видобутку вугілля, нафти або інших природних копалин. Після вичерпання шахт або скорочення видобутку вони ставали «депресивними» територіями, де люди стикалися з соціальними проблемами, а рівень життя значно падав.

В Україні цілі регіони постраждали через інтенсивний видобуток. Крім Донбасу, який розшифровується як Донецький вугільний басейн, також мономіста знаходяться і в інших областях. Наприклад, Шептицький (колишній Червоноград) у Львівській області. Для цього міста, яке в 1990-2000 роках стало одним із символів занепаду і радянської колонізації, розроблено [концепцію](#) справедливого переходу до 2027 року. Вона має вдих-

нути життя в одне з найдепресивніших міст Західної України. Сьогодні важливо розробляти і шукати шляхи реалізації just transition і для шахтарських регіонів, які все ще знаходяться на окупованих територіях.

Нещодавно уряд України затвердив [програму](#) справедливого переходу вугільних регіонів, яка може стати частиною програми “зеленого відновлення” країни.

Чому вугільні громади занепадають в Україні?

Вигідне геологічне положення України стало причиною стрімкого розвитку її вугільної промисловості ще у XVIII столітті. Лідерство у видобутку багато років стабільно займали східні регіони — Донеччина та Луганщина. Також копалини добували ще на Дніпропетровщині, Львівщині та Волині.

Пік видобутку прийшовся на 1970-ті роки XX століття. Наприклад, в 1977 році в Україні видобули рекордні 218.1 млн т вугілля. Відтоді показники поступово зменшувалися. У період з 1976 до 2010 роки видобуток вугілля в Україні зменшився в три рази. Починаючи з 1985 року шахти практично не будувалися. Попри скорочення видобування, вугілля і досі є єдиним енергоносієм в Україні, власні обсяги якого є потенційно достатніми для практично повного забезпечення потреб національної еко-

номіки, [азначав](#) кандидат технічних наук Інституту загальної енергетики НАН України **Олексій Стогній**.

Якщо у 2013 році в Україні видобули 83.6 млн т вугілля, то у 2014 році вже 65 млн т. Такі цифри називає голова Незалежної профспілки гірників України **Михайло Волинець**. Причина значного падіння — початок збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській області, де й була зосереджена більшість вугільних шахт країни.

Особливістю вугілля з українських надр є його висока якість, каже Михайло Волинець. У Донецькій та Луганській областях видобували вугілля марок “К” (коксове) та “Ж” (жирне) — це коксівне вугілля цінних марок. Наприклад, на шахтоуправлінні “Покровське” видобували вугілля марки “К” із часткою сірки 0.6 %, коли світові стандарти допускають до 1 % її вмісту для якісного споживання. У Європі немає вугілля марок “П” (пісне) й “А” (антрацит), яке раніше видобували в Україні. Після 2014 року шахти із цінними запасами вугілля, інфраструктурою, збагачувальними фабриками, тепловими електростанціями у Донецькій та Луганській області були окуповані та “націоналізовані” росіянами.

Якщо на початку 2014 року, як відмічає Михайло Волинець, в Україні працювало 145 вугільних шахт, у 135 з яких видобували вугілля, то зараз ви-

добутком займаються лише 19. Україна поступово з експортера перетворилася на імпортера вугілля. Так, у 2014 році країна експортувала за кордон 7.1 млн т вугілля. У 2024 році експортувала тільки 400 тис т, а імпортувала — 1.4 млн т.

Поступовий занепад вугільної галузі призвів до погіршення умов працевлаштування шахтарів, зокрема виникнення мільйонних заборгованостей заробітних плат. Станом на травень 2025 року заборгованість зарплат перед шахтарями Донецької області становить 272.7 млн грн, перед шахтарями Луганської області — 155.2 млн грн. Про це повідомили в обласних адміністраціях. Михайло Волинець каже, що реальні цифри значно вищі. За його інформацією, заборгованість по “Селидіввугіллю” становить 386 млн грн, по “Торецьквугіллю” — 18.5 млн грн, “Добропіллявугілля” — 225 млн грн, “Мирноградвугілля” — 82 млн грн, “Первомайськвугілля” — 56 млн грн.

Без нарахування зарплат, шахтарі, маючи необхідну кількість років підземного стажу, не можуть вчасно вийти на пенсію. До того ж щорічна інфляція в Україні поступово знецінює ці зарплати.

Коли лінія бойового зіткнення наближається до шахтарських містечок, шахтарям не залишається нічого, окрім як покинути міста та змінити вид діяльності. Адже Україна не за-

безпечує роботою гірників, які втра- тили її через бойові дії.

Що таке справедлива трансформація та як вона працює? Приклад німецької міської агломерації Рур

До початку повномасштабного вторгнення росії в Україні активно обговорювались принципи справедливої трансформації – перехід до екологічно чистої енергетики із врахуванням соціальних потреб працівників вугільної галузі, збереженням робочих місць та економічною підтримкою регіонів, які залежать від видобувної промисловості.

Сьогодні Україна й далі рухається до вступу в Європейський Союз, який, своєю чергою, хоче, щоб Європа стала першим кліматично нейтральним континентом, розповідає фахівчиня з питань енергетичної політики міст Центру екологічних ініціатив “Екодія” **Анастасія Бушовська**. Це є підставою для поступового введення в Україні політики кліматичної нейтральності, що передбачає відмову від вугілля.

Однак різке закриття шахт та підприємств, що їх обслуговують, спричинило б сильні економічні та соціальні труднощі: падіння податків, втрата роботи гірниками, зупинка розвитку містечок, економіка та соціальна політика яких заснована на

видобуванні вугілля. Саме тому екологи та державні органи вже багато років розробляють основи справедливої трансформації для таких міст та селищ – щоб відмовитися від вугілля та його видобутку без шкоди для працівників та довкілля.

У світі є дійсно успішні приклади справедливої трансформації шахтарських містечок. Наприклад, Рурський регіон в Німеччині.

Рурську область цілком можна [назвати](#) “німецьким Донбасом”. Саме тут була зосереджена більшість гірничих копалень країни, в яких видобували різні марки вугілля. Однак із початком вугільної та сталевих кризи (1950–1970-ті роки) область стикнулася з економічними труднощами. Коли шахти довелося закрити, відтік населення був неминучий, а перспектив для життя в Рурі не залишилося. Тоді на допомогу прийшли місцеві, які розробили ідею “перевтілення через культуру — культуру через перевтілення”. З таким гаслом Рур пройшов шлях від великої індустріальної агломерації до осередку митців, науковців та дизайнерів.

За допомогою проєктів зі збереження пам'яток індустріального минулого, розвитку туризму, вдалося перебудувати регіон у такий, що знову вартий того, аби в ньому жити. Хоча це не було легко. Однак коли одна з Рурських шахт “Цолльферайн” потрапила під охорону як пам'ятка,

обурювалися насамперед робітники. Тоді Німеччина провела масштабну роботу зі створення понад 200 тис. нових робочих місць у країні, щоб запропонувати альтернативу колишнім шахтарям.

Сьогодні “Цолльферайн” зберегли в тому вигляді, в якому вона припинила роботу. В ній відкрили музей. Тепер, замість вугілля, шахта наповнена експонатами, таблицями, екскурсіями та туристами. У 2010 році Рур було обрано навіть однією з культурних столиць Європи.

Приклади справедливої трансформації в Україні

Про успішні приклади справедливої трансформації UWEC Work Group розказали в Асоціації вугільних громад України (АВГУ). Ще у 2021 році уряд ухвалив [Концепцію Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року](#). Основні її вектори передбачали поступове скорочення залежності від вугільної промисловості, розвиток нових економічних можливостей для шахтарських громад, а також підтримку соціально-економічної стабільності регіонів.

Львівщина першою в Україні розробила [План дій зі справедливої трансформації вугільного мікрорегіону до 2030 року](#). Це комплексний документ, який описує соціально

справедливий перехід до нових видів діяльності, підвищення якості життя мешканців шахтарських містечок та створення умов для екологічно сталого розвитку, енергетичної стійкості й економічної диверсифікації вугільних громад.

У 2022 році в місті Шептицький (колишній Червоноград) Львівської області, представили [пілотний проєкт](#) “Підтримка структурних змін у вугільних регіонах України”, який реалізується спільно з Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH за фінансової підтримки уряду Німеччини. Проєкт передбачає консультації з громадами для вивчення перспективних напрямів розвитку регіону, залучення інвестицій у нові галузі, створення нових виробництв, перекваліфікацію шахтарів, розвиток соціальної сфери та розв’язання екологічних питань.

В АВГУ розповідають, що протягом останнього року в громаді вдалося втілити чимало важливих ініціатив: перепрофілювати та відкрити нові професійно-технічні навчальні заклади, обладнати заклади охорони здоров’я відповідно до зелених енергетичних рішень, створити індустріальний парк, розпочати роботу над [проєктом “Фабрика-кухня”](#) в Шептицькій громаді, запустити Офіс та Агенцію справедливої трансформації тощо.

Волинська область уже також має [План дій зі справедливої трансфор-](#)

[мації](#), що передбачає поступовий перехід від вугільної залежності до сталого розвитку. Згідно з ним, справедлива трансформація Волинського вугільного мікрорегіону базується на концепціях “справедливого переходу” й “зеленого відновлення” та забезпечує дотримання інтересів усіх зацікавлених сторін у соціальному, економічному й екологічному розвитку територіальних громад.

“Хочеться згадати Литовезьку громаду Волинської області, яка впровадила систему “Активний споживач електроенергії”. Торік Литовезька громада успішно встановила сонячні панелі на даху Дія-центру (ЦНАП) і на будівлі Литовезької амбулаторії. При цьому використовується з них лише частина енергії, а надлишок віддається в мережу. Важливо те, що можливість генерувати власну енергію не тільки дозволяє покривати потреби громади та продавати надлишок, але й забезпечує стабільну роботу у випадку перебоїв з електропостачанням. У період тривалих блекаутів сільська рада, виконавчий комітет, ЦНАП, амбулаторія та інші установи працювали без перерв”, — розповідають в АВГУ.

У Нововолинську [відкрили](#) центр підтримки, який супроводжуватиме малий і середній бізнес шахтарських мономістечок в умовах справедливої трансформації. У Ладижинській вугільній громаді Вінницької області функціонує [Агенція місцевого економічного розвитку](#), створена для

підтримки місцевих ініціатив та розвитку громади. Її діяльність спрямована на реалізацію проєктів у сфері економічного та соціального розвитку міста.

“Якщо говорити про успішний досвід наших членів Асоціації в Дніпропетровській області, то варто згадати [спільне комунальне підприємство](#) «Агенція розвитку та відновлення громад Присамар'я» Шахтарської міської й Петропавлівської селищної рад. Воно створене в рамках міжрегіонального співробітництва сусідніх громад із метою спільного розв'язання нагальних проблем шляхом залучення інвестицій, у першу чергу іноземних. Агенція займається питаннями регіонального розвитку та адаптації до змін.

Насправді можна перелічувати безліч успішних кейсів, що стосуються розвитку вугільних регіонів у контексті справедливої трансформації. Кожна громада, яка є членом Асоціації, сьогодні зацікавлена в розвитку, створенні нових робочих місць та покращенні економічної та соціальної складників. До прикладу, Асоціація залучила понад 17 млн грн грантової підтримки для представників вугільних громад. Ця цифра засвідчує їхню активність і прагнення до позитивних змін”, — розповіли в АВГУ.

За словами фахівців, успішність справедливої трансформації можна оцінити за кількістю створених нових робочих місць поза вугільною галузю, сумою інвестицій та рівню ро-

звітку освіти, зокрема перепрофілювання або відкриття нових закладів додаткової освіти. Йдеться про освітні проекти, спрямовані на отримання нових спеціальностей, що є особливо важливим для мономіст. Важливим також є частка молоді серед населення громади (у мономістах через відсутність перспектив спостерігається активний відтік населення) і відсоток комунальних установ, переведених на альтернативні джерела енергії.

Чи можливою є справедлива трансформація під час повномасштабної війни?

В умовах повномасштабної війни ситуація, звісно, погіршилася. Через руйнацію вугільних шахт та промислових підприємств у зоні бойових дій працівники втратили роботу без подальших перспектив працевлаштування. Борги зарплат, про які казалося вище, не виплачуються, а тільки накопичуються. А некероване затоплення шахт загрожує призвести до погіршення екологічного стану довкілля.

Читайте також:

[Екологічні наслідки повномасштабного російського вторгнення для вугільної промисловості України](#)

Також повномасштабна війна суттєво вплинула на процес справедливої трансформації вугільних

громад. Багато з них, особливо на Донеччині та Луганщині, зазнали значних руйнувань. До складу АВГУ входить 24 вугільні громади, шість з яких є почесними членами — це громади, Донецької (Вугледарська, Покровська, Торецька, Добропільська та Мирноградська міська військова адміністрація) та Луганської (Гірська міська військова адміністрація) областей. Деякі громади є тимчасово окупованими, або перебувають у зоні бойових дій, що значно ускладнює реалізацію заходів зі “справедливої трансформації”. Крім того, на території деяких із них розташовані теплоелектростанції, які регулярно зазнають ракетних обстрілів із боку РФ.

“Початок повномасштабного вторгнення у 2022 році, звісно, ускладнив реалізацію багатьох проєктів справедливої трансформації, особливо в прифронтових регіонах. Крім того, чимало як прифронтових громад, так і тих, що перебувають в умовному тилу, зазнали повітряних атак ворога по критичній інфраструктурі, зокрема й по електростанціях. Доводилось реалізовувати екстрені заходи, аби ці громади не залишилися взимку без тепла та електропостачання. Центральна та місцева влади вжили чимало кроків, аби такі ризики мінімізувати. Велика вдячність і нашим європейським партнерам, які надали фінансову допомогу для закупівлі обладнання”, — розповіли в АВГУ.

Водночас ці виклики стали для багатьох громад поштовхом для прискорення процесу спорудження малих об'єктів [розподіленої генерації](#), у тому числі відновлювальної енергетики (ВДЕ). Зрештою, [перехід](#) України на розподілену генерацію остаточно став частиною [державної стратегії](#).

Попри війну, процес трансформації не тільки продовжується, а й посилюється в тих громадах, що не перебувають під окупацією. Цей успішний досвід справедливої трансформації сьогодні є вкрай важливим зокрема і для того, аби потім його перенести на деокуповані вугільні громади, розповідають в АВГУ.

Маючи за плечима успішні реалізовані проєкти, налагоджену співпрацю з міжнародними донорами, досвід продуктивної комунікації вугільних громад між собою і з центральною владою, досвід поетапної реалізації урядової програми справедливої трансформації, можна буде швидше й ефективніше здійснювати трансформацію в тих регіонах, які десятиліттями страждали від закриття шахт та ще й зазнали великих економічних, інфраструктурних та екологічних збитків унаслідок війни.

“Україна взяла на себе зобов’язання відмовитися від вугілля до 2035 року. Уряд планує досягти поставлених цілей навіть попри війну й декларує, що справедлива трансформація вугільних регіонів є обов’язковим складником реалізації цієї

цїлі. У листопаді 2023 року за ініціативи дев’яти органів місцевого самоврядування була створена Асоціація вугільних громад України. Ми сприяємо ефективній комунікації між центральними органами влади та місцевим самоврядуванням, відстоюємо й лобіюємо інтереси вугільних громад на загальнонаціональному рівні, беремо участь у розробці Державної цільової програми справедливої трансформації до 2030 року, безплатно допомагаємо представникам вугільних громад у підготовці грантових заявок і залученні фінансування, а також формуємо рекомендації та пропозиції щодо пріоритетів і програм Фонду справедливої трансформації вугільних регіонів”, — розповідають в АВГУ.

Нещодавно Уряд представив [проєкт](#) Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів до 2030 року. Однак ряд громадських організацій (“Екодія”, “Альтернатива”, Razom We Stand, “Центр антикризових досліджень”, “Щит”, Добропільський центр молоді “ДОБРО” та “Екоклуб”) [зазначили](#), що програма не пропонує конкретних рішень.

На думку громадських організацій, у програмі відсутні чіткі критерії, за якими можна визначити, які проєкти дійсно стосуються справедливої трансформації. Існує ризик того, що будь-який проєкт у вугільному регіоні буде вважатися трансформаційним лише за місцем реалізації.

“Це має бути не просто набір інфраструктурних проєктів, а реальний інструмент для економічного відновлення і справедливого майбутнього громад, які десятиліттями залежали від вугілля. Ми розуміємо, що процес роботи над Програмою непростий, тим більш в умовах повномасштабної війни, і саме тому хочемо, щоб документ був максимально якісним і справді працював”, — зазначає Анастасія Бушовська.

До того ж програма допускає проєкти з використанням природного газу, що суперечить вимогам ЄС про справедливий перехід. У документі відсутні чіткі механізми узгодження з місцевими планами справедливої трансформації, не передбачено інвентаризації закритих шахт і заходів щодо поводження з інфраструктурою після ліквідації вугільних підприємств.

Організації звернулися до [Міністерства розвитку громад](#) та територій із закликом розробити новий порядок закриття шахт замість чинного стандарту, який, на їхню думку, є застарілим і не відповідає екологічним вимогам.

Поки ж можна зробити висновок що Україна не справляється навіть

із політикою щодо діючих вугільних шахт та громад. Мільйонні заборгованості перед шахтарями, руйнація інфраструктури, нестабільна економічна ситуація, втрата роботи гірниками без перспектив працевлаштування. Тому саме час розпочати комплексну допомогу шахтарям, які втратили роботу через початок повномасштабного вторгнення. Це стало б першим реальним кроком справедливого переходу вугільних громад України в умовах повномасштабної війни з росією.

Можна сказати, що справедливий перехід в Україні лише зароджується. Початок повномасштабного вторгнення значно погіршив стан вугільної промисловості, додавши нових викликів. Незважаючи на деякі розроблені програми, стратегії та плани, успішних проєктів із конкретними результатами справедливої трансформації, подібних до шахт Рурської області Німеччини, серед вугільних мономіст в Україні поки що немає. Однак робота триває навіть попри війну. Тому на справедливий перехід в Україні можна дивитися з оптимізмом. •

Джерело головного зображення:

rosalux.de

Екологічний і кліматичний активізм у Білорусі, Україні та Грузії під час російського повномасштабного вторгнення. Частина перша

Олексій Овчинников

Цією статтею починається серія, в якій ми розповімо, що сталося з екологічним активізмом під час повномасштабного вторгнення в таких країнах, як Білорусь, Грузія та Україна. Також буде зроблено спробу спільно з активістами знайти рішення для екологічних

організацій та ініціатив як продовжити роботу в цей непростий час.

Великі політичні події розкривають і роблять видимими ті соціальні процеси, які насправді вже давно назрівали в суспільстві. Саме це сталося під час повномасштабного вторгнен-

ня Росії в Україну. Так, війна в Україні триває з 2014 року. Тиск на неурядові організації (зокрема екологічні) в пострадянських країнах тією чи іншою мірою інтенсивності чиниться вже не перший десяток років. Однак саме під час повномасштабного вторгнення у світі гучно заговорили про тотальне прагнення пострадянських урядів встановити авторитарні режими та підпорядкувати різні види активізму.

Хоча війна і йде на території України, вона також впливає на інші країни. Амбіції уряду Росії відновити “радянську імперію” поширюються на величезні території від Східної Європи до Центральної Азії. Використовуючи різні інструменти тиску, від політичних до економічних і культурних, Росія прагне сформувати дружні сателітні режими, які часто дотримуються авторитарної позиції і виступають проти громадянського суспільства. А отже, під ударом опиняються як низові ініціативи, так і неурядові організації (НУО).

За останні п’ять років екологічні та кліматичні активісти в Україні, Білорусі, Грузії, Росії та інших країнах зіткнулися з безпрецедентним рівнем тиску. Війна, репресії, відкат в екологічній і кліматичній політиці, заміна НУО на ГОНГО (проурядові та ідеологічно “коректні” організації), поворот до авторитарних форм правління – все це призвело до того, що багато екологічних ініціатив якщо не припинили

свою роботу, то щонайменше змушені були переформатувати її. І найчастіше – втративши можливість вирішувати екологічні проблеми на місцевому рівні. При цьому зміна клімату не припинилася, а її прояви тільки посилюються. Країни Східної Європи дедалі більше потерпають від хвиль спеки, нестачі води або ж навпаки – надмірних аномальних опадів.

Білорусь: Ліквідація екологічних організацій, вимушена міграція та втрата зв’язку

Вже на початку 2021 року в білоруському суспільстві стало зрозуміло, що протести, які розпочалися в серпні 2020 року як реакція на фальсифікацію президентських виборів, не змінять соціально-політичну ситуацію в країні на краще. На жаль, вони лише призвели до посилення репресій. Одним із “ворогів вітчизни” режим Лукашенка вирішив назвати неурядові громадські організації (НУО), які отримують кошти за рахунок міжнародного фінансування і підтримали протести. До “чорного списку” на усунення увійшли й екологічні організації, більшість із яких було ліквідовано влітку 2021 року. Назвати точну цифру ліквідованих екологічних НУО досить складно, проте кількість так чи інакше пов’язаних із захистом довкілля організацій, які зникли “холодним літом 2021 року”, перевищує сотню.

Серед ліквідованих опинилися й такі великі організації, як Екодім (ліквідовано 31 липня 2021 року) та Ахова птушак бацькаўшчыны (АПБ, Охорона птахів батьківщини, ліквідована 18 березня 2022 року). Водночас АПБ стала екстремістською організацією вже в березні 22-го, а Екодім і його соціальні мережі було визнано “екстремістськими” в жовтні 2022 року. Це означає, що будь-яка співпраця з цими організаціями, наприклад, репост з їхніх соціальних мереж, може призвести до кримінальної відповідальності.

При цьому, Екодім був найбільшою білоруською організацією, яка представляла країну на міжнародній арені. Зокрема, організація відіграла важливу роль в участі Білорусі в [Орхуській конвенції](#) та стежила за її реалізацією. Комітет конвенції закликав відновити статус організації, яка довгий час представляла країну. Однак уряд Лукашенка вирішив піти іншим шляхом – “просто” вийти з конвенції. Цю стратегію демаршу під час повномасштабної війни почне активно застосовувати і Росія, наприклад, [денонсувавши](#) Рамсарську конвенцію в серпні 2025 р.

Що стосується АПБ, то ця організація була, мабуть, головним локомотивом природоохоронної діяльності в країні. Рівень і масштаб її роботи був настільки високим, що виходило навіть домагатися заповідання територій. Одним із ключових напрямів була робота з порятунку Полісся –

важливого регіону не тільки для Білорусі, а й для всієї Східної Європи. Після ліквідації організації робота на білоруській частині Полісся в рамках проєкту [Save Polesia](#) практично припинилася. При цьому регіон став ще більше страждати за останні п’ять років не тільки від зміни клімату, що безпосередньо впливає на біорізноманіття, а й від мілітаризації. Робота природоохоронних проєктів як на українській, так і на білоруській території сьогодні є значно ускладненою.

Полісся називають європейською Амазонкою. Це унікальні за рівнем біорізноманіття та ландшафтами території вздовж річки Прип’ять. 36 тисяч квадратних кілометрів території в Польщі, Білорусі та Україні, які входять до Полісся, мають природоохоронний статус. При цьому 12 тисяч квадратних кілометрів у Білорусі та 19 тисяч в Україні входять до [Смарагдової мережі](#). Тут мешкають такі рідкісні види, як очеретянка прудка (*Acrocephalus paludicola*), підорлик великий (*Clanga clanga*), альдрованда пухирчаста (*Aldrovanda vesiculosa*). Унікальним Полісся є і завдяки своїм біотопам, таким, наприклад, як заплавні луки, діброви та болота. Також воно є ключовим пунктом у міграції птахів під час осінніх і весняних перелітів.

Крім АПБ і Екодому, було ліквідовано безліч інших організацій, які брали активну участь як в охороні довкілля,

так і в реалізації кліматичної політики, а також у досягненні цілей сталого розвитку. Наприклад, такі як [Багна](#), що виросла з низового активізму і займалася дослідженням і захистом боліт, або [Інтерація](#), яка зробила багато для досягнення цілей сталого розвитку в країні.

Репресії супроводжувалися не тільки ліквідацією організацій і визнанням їх екстремістськими, що фактично призводило до зупинки роботи. Також було заарештовано та відправлено до в'язниці десятки екологічних активістів. Найгучнішим стало ув'язнення на два з половиною роки Віктора Фенчука, ексголови АПБ і відомого білоруського експерта в галузі природоохорони. Віктор повністю відбув свій термін і після звільнення у 2023 році змушений був покинути країну. Проекти, якими він займався в Білорусі, наприклад, [популяризація ролі вовків](#) в екосистемах, полювання на яких до сих пір заохочується в країні, виявилися замороженими.

Покинули країну багато екологічних і кліматичних активістів, експертів та організацій. Ті, хто залишилися, відійшли від активної діяльності і відмовилися від протистояння / критики влади (принаймні публічної). Частина екологічних експертів, активістів і журналістів, які виїхали, намагається продовжувати свою діяльність в еміграції, однак робота ускладнюється тим, що впливати на захист довкілля

в Білорусі вони практично не можуть. Останні чотири роки екологічні та кліматичні активісти шукають можливість підтримати тих, хто залишився в країні, а також займаються розробкою стратегій на майбутнє, коли політична ситуація в Білорусі зміниться. Так, проєкт [Зелена Білорусь](#) намагається об'єднати організації та активістів, а білоруське медіа "[Зелений портал](#)" – продовжувати поширювати інформацію про екологічний порядок денний у країні.

UWEC Work Group поговорив з [Іриною Понедельнік](#), координаторкою Молодіжної кліматичної ради, білоруською екологічною та кліматичною активісткою у вигнанні, яка також представляє Білорусь у CAN СЕКЦА ([CAN EECCA](#) – Climate Action Network Eastern Europe, Caucasus, Central Asia). Як зазначає Ірина, сьогодні для Білорусі найважливішою темою є порушення прав людини. У країні, як і раніше, залишається [понад тисяча](#) політичних в'язнів, а кількість людей, які так чи інакше зазнали репресій, обчислюється десятками тисяч. Здавалося б, у такій ситуації питання екології та зміни клімату будуть менше на слуху, проте людей у Білорусі, як і раніше, хвилює забруднення повітря, відсутність механізму адаптації до аномальних погодних явищ, незаконне вирубування, та й загалом екологічний спосіб життя.

Однак робота ускладнюється не тільки внутрішніми політичними

проблемами в Білорусі, а й ситуацією в регіоні. На роботу білоруських організацій та активістів значно вплинуло російське вторгнення в Україну, яке було засуджене білоруським громадянським суспільством. Однак це також змістило акцент з Білорусі, яка начебто зникла в міжнародних дискусіях, і призвело до скорочення фінансової підтримки.

“У нашому регіоні є багато конфліктів, простір громадянського суспільства скорочується, а з нещодавньою втратою американського фінансування всі намагаються вижити, як можуть. Для білоруського кліматичного та екологічного руху немає “додаткових місць”, зазначає Ірина Понедельнік.

Міжнародні організації також скоротили підтримку. Через що деяким експертам, активістам і журналістам здається, що фінансуючі організації виключили екологічний і кліматичний порядок денний Білорусі зі списку пріоритетних питань.

“Наприклад, ми з моїми молодими колегами намагалися подати заявку на організацію молодіжної конференції LCOY (Local Conference of Youth), але нам відмовили через “недостатній масштаб”. Але про який масштаб взагалі йдеться? Цей підхід стосується всіх видів підтримки – нас не вважають частиною Глобального Півдня, а коли мова заходить про Східну Європу, кажуть, що краще підтримати Україну чи Молдову”, – розповідає активістка.

Є й інші проблеми. Постійна економічна нестабільність, вимушеність працювати з малими групами за необхідності дотримання високого рівня безпеки (на вебінари, що їх організовує Зелена мережа, приходить 10-15 людей), нездатність вплинути на ситуацію в країні – усе це негативно позначається на роботі організацій та активістів і призводить до вигорання.

Як каже Ірина: *“Мене дуже засмучує слово “ефективність”. Зараз у Білорусі неможливо працювати ефективно. Коли я чую від колег фрази на кшталт: “У наш час люди відкривали екобізнес”, мені хочеться заплющити очі і втекти. Я пам’ятаю, як організовувала великі та впливові фестивалі – але зараз це просто неможливо”.*

“Коли твоя робота стає невидимою, ти втрачаєш енергію і сили, і вогонь просто більше не горить”, завершує інтерв’ю Ірина Понедельнік.

На жаль, сьогодні білоруський екологічний рух фактично перетворився на один із тих вимираючих видів, які було створено захищати. Без міжнародної підтримки та визнання в найближчому майбутньому він може просто зникнути.

Цю статтю було підготовлено в рамках тематичних мереж PULSE – європейської ініціативи, що підтримує транснаціональну журналістську співпрацю. •

Головне зображення: Чорнобильський шлях 2022 Джерело: EсоNote

Де війна - там і сарана.

Вплив бойових дій і руйнування Каховського водосховища на навалу перелітної сарани

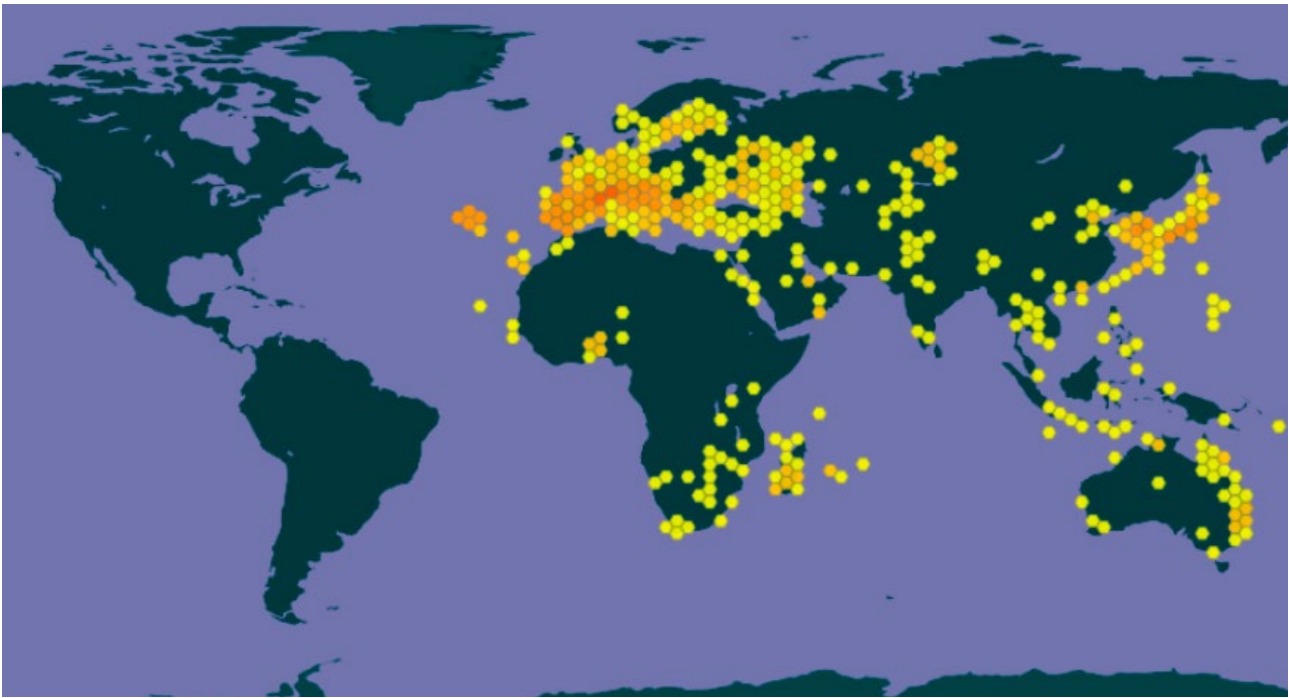
Станіслав Вітер

Протягом останніх місяців в засобах масової інформації з'явилися новини та сюжети, присвячені масовому нашествю сарани в деяких південних регіонах України. Піднімаються різні теми, в тому числі – про роль у цьому нашестві сарани зруйнованого росіянами Каховського водосховища, і про те, що ця сарана є “єгипетською”. Мабуть, по аналогії зі Старим Заповітом. У даній статті автор докладно розповідає, яка саме сарана зараз атакує південь України, звідки вона

прийшла і які перспективи її поширення у майбутньому.

Поширення сарани перелітної у світі

Попри [заяви](#) деяких чиновників, сарана в Україні не має жодного відношення до Єгипту і до сарани єгипетської (*Anacridium aegyptium*). Остання може завдавати шкоди полям у Закавказзі, Північній Африці та на Близькому Сході, проте зграй

Ареал перелітної сарани. Джерело: GBIF

не утворює і дальніх міграцій не здійснює.

Більшість нашеств сарани у 2025 році на півдні України, стосуються лише одного виду комах – сарани перелітної (*Locusta migratoria*). Цей вид є найбільшим серед саранових у Європі і найбільш поширеним серед них у світі. Він зустрічається у степових, напівпустельних, пустельних і навіть тропічних районах Азії, де тяжіє до великих масивів очеретів, і особливо – озер посеред посушливих степів та пустель. Найбільші осередки поширення сарани перелітної зосереджені на озерах та річках Казахстану та Південного Сибіру, у долинах річок Центральної та Західної Азії. Південніше великі осередки поширення сарани є у пониззях річок Тигр та Євфрат, біля озера Туз у Туреччині, в Сістані – у дельті річки Гільменд (прикордоння Афганістану та Ірану).

У Європі перелітна сарана населяє здебільшого південні райони, де найбільшої чисельності досягає у дельтах річок Чорного та Середземного морів, і меншою мірою – на болотах лісової зони і прилеглих до них піщаних ділянок на межі лісу. До міграції найбільше схильні популяції великих очеретяних масивів півдня Європи та посушливих районів Азії. Чому – розглянемо це нижче.

За межами Євразії ареал перелітної сарани охоплює всю Африку, Австралію і навіть Нову Зеландію. На цих територіях сарана також зосереджується на відносно невеликих територіях очеретяних боліт поблизу великих озер (наприклад, озеро Чад) та дельт річок (Ніл, Інд, Іраваді, Меконг, Ганг, Замбезі, внутрішні дельти Шарі та Окаванго, болото Судд у Південному Судані, тощо).

Перелітна сарана, проміжна фаза (там же, вересень 2023 року). На зображенні ліворуч можна побачити ознаку одиночної фази – зелені кольори голови та грудного відділу; серед ознак стадної фази – форма спинного боку грудного відділу. На зображенні праворуч можна побачити одну із ознак одиночної фази – вигнутий гребінь спинного боку грудного відділу (за забарвленням особина ближче до стадної фази). Джерело: Станіслав Вітер

Одиночна фаза перелітної сарани (Харківська область, Берестинський район, вересень 2023 року). Джерело: Станіслав Вітер

Територія України розташована між двома “світами сарани”: лісовою зоною із невеликими розосередженими популяціями і системою великих осередків посеред посушливих регіонів. В межах України також формуються компактні гніздові осередки мігруючих популяцій, які зосереджені у дельтах річок Дунаю та Дніпра, на системі озер Сива-

шу, меншою мірою – на Дністровському лимані і інших лиманах узбережжя Чорного і Азовського морів. Відомі також популяції на великих масивах степових очеретяних боліт, віддалених від моря, наприклад, на Лиманській озерній системі у Харківській області.

Зазвичай навіть у великих очеретяних масивах посушливих регіонів

Африки, Азії та півдня Європейського континенту чисельність перелітної сарани не є високою. Але у особливі роки саме у таких осередках відбувається нашествя сарани.

Умови масового розмноження сарани

Щоб стати здатною до розмноження, сарана потребує великої кількості соковитого зеленого корму. Зазвичай це очерет (різні види роду *Phragmites*, насамперед *Ph. australis*), рідше – різні культурні рослини (просо та кукурудза). За добу одна особина сарани поглинає кількість корму, еквівалентну 1 – 1.5 її ваги, тобто, 3 – 4.5 грамів. Очеретяні масиви надають чудові кормові умови, а посеред посушливих ландшафтів, де природна рослинність здебільшого вигорає наприкінці весни, стають чи не єдиним місцем досягання сараною здатності до репродукції. Це підвищує концентрацію комах у спекотні і посушливі роки.

Інша умова для розмноження – наявність місць для прогрівання личинок та відкладання яєць. Яйця сарана відкладає у ґрунт де, залежно від температурних умов і зволоження ґрунту, розвиток яєць триває 15 – 30 днів. Кладка огорнута плівкою і утворює своєрідний “кокон” – кубішку. Для розвитку яєць обов’язково потрібен вологий ґрунт, адже за час інкубації яйця поглинають з оточуючого середовища об’єм води, приблизно

рівний об’єму кладки. Бажано, щоб ґрунт був легкого механічного складу, найкраще – лес, супіщані ґрунти. Але водночас яйця потребують високих температур, тобто необхідний баланс між зволоженістю та прогріванням.

Виникнення таких специфічних умов можливе за спекотної погоди у поєднанні із частими, але нетривалими дощами, що є типовим для вологого сезону посушливих саван і тропічних напівпустель. Інший варіант – іригаційні системи, де в посушливі місяці відбувається штучне зволоження ґрунту, або відвід надлишків поливної води на ділянки пустелі поблизу очеретів. Саме такий варіант ненавмисно стає штучним стимулюванням розмноження сарани у посушливих районах Азії та Північної Африки.

Коли розмноження сарани перетворюється на нашествя

Повернемось до описаних вище кліматичних умов. Спочатку посухи і спека “заганяють” сарану до очеретяних масивів – у осередок майбутнього розмноження. В разі збігу названих вище сприятливих умов, сарана отримує не тільки чудову кормову базу у вигляді соковитого очерету, але й великі площі добре зволоженого ґрунту. Оскільки місця відкладання яєць та прогрівання личинок (прилеглі до очеретів відкриті ділянки ґрунту) і місця годівлі (очеретяні зарості)

розділені у просторі, це призводить до формування добових міграцій. Якщо кладки не загинули взимку, а у теплий період ґрунт був вологим і добре прогрівався, то на прогрітих ділянках утворюються великі скупчення личинок – так звані “сонячні куліги”.

У великому скупченні личинки часто контактують одна з одною – через прямий механічний контакт, і це призводить до секреції феромонів, які запускають розвиток личинок за сценарієм стадної фази (ця фаза має назву “gregaria”). Такі личинки потребують постійного контакту з іншими особинами, перебування у скупченнях стає необхідністю. Вони ростуть швидше (на 20-30%), аніж личинки одиночної фази, виростають більшими, рухливішими, стійкішими до хвороб, можуть переносити тривале голодування. Дорослі особини стадної фази відкладають менше яєць за одне парування (до 300, проти 1200 – 1300 – у одиночної фази). Але парування стадних самиць відбувається частіше, розвиток кладок – швидше, а потомство виростає більш живучим.

Зовні личинки і дорослі особини одиночної та стадної фази відрізняються деталями будови та забарвлення. У одиночних переважають зелені кольори голови та грудного відділу і сіруваті, досить бліді кольори крил та черевця; крила часто теж мають зеленувато-оливкове забарвлення. Спинка особини стадної форми рівна або

навіть трохи увігнута, проте у одиночної фази вона вигнута дугою, утворюючи своєрідний кіль.

Розміри дорослих особин одиночної фази коливаються в межах 35 – 50 мм, а стадної – 40 – 60 мм.

Спричинене кліматичними умовами скупчення сарани дає “сигнал” підготовки до міграції. Занепокоєння має викликати скупчення сарани із щільністю більше 10 дорослих особин на один кілометр маршруту: це може свідчити про поступове наростання чисельності. Особливо, якщо це відмічено на початку сезону – у червні та першій половині липня. При масових розмноженнях чисельність сягає десятків особин на 1 м².

Перенаселення у скупченнях личинок запускає механізм міграцій – незалежно від наявності кормової бази на певній території. За період життя у вигляді личинки (35 – 40 днів) комахи пішки долають відстань у понад 30 км.

Після шести линянь, личинки врешті-решт перетворюються на дорослих крилатих комах. Якщо це були личинки стадної фази, то дорослі продовжують вести кочовий спосіб життя великим скупченням. Але тепер у дорослих особин є крила і це перетворює мандрівників світу комах на справжню пошесть полів. Крилаті дорослі комахи долають за добу від 30 до 100 і навіть 120 км. Зазвичай зграї сарани летять за вітром або під невеликим кутом до напрямку вітру, відлітаючи від місць свого окрилення на 200 – 300 км. Проте

були випадки, коли зграї долали 1000 і навіть 2500 км! Але не будь-який вітер сприятливий для міграцій сарани. При збільшенні його швидкості до 10 м/с міграції припиняються і у крилатих комах і у піших личинок.

Фактори, які зумовили нашествя сарани на півдні України у 2025 році та подальші перспективи

Масове розмноження і початок міграції перелітної сарани, яка спостерігалась на півдні України у 2025 році стало наслідком описаного вище збігу кліматичних факторів, ґрунтових умов та розвитку рослинності.

1. Рясне зволоження місць відкладання яєць у пониззі Дніпра внаслідок руйнування Каховської греблі у 2023 році. Тимчасове затоплення призвело до виникнення великих зволжених площ, оптимальних для відкладання яєць (оголені, зволожені ділянки після сходження води) та відгодювання (очерети, заболочені внаслідок підтоплення території і особливо – в межах Нижньодніпровського національного парку та Кардашинського болота); оголений басейн Каховського водосховища місцями теж міг забезпечити такі ж оптимальні умови, як і райони нижче за течією Дніпра, а саме – відкриті ділянки зволоженого і прогрітого сонцем

субстрату, великі площі кормових рослин.

2. Нові великі ділянки придатних територій розташовані поруч із природним осередком існування виду – очеретами у гирлі Дніпра.
3. Метеорологічний фактор. Дуже тепла зима 2024/2025 рр., коли ґрунт майже не промерзав, була сприятлива для зимівлі кладок. Теплій зимі передувало спекотне літо 2024 року із великою кількістю опадів від травня до середини липня і посуха у серпні – вересні. Дуже тепла суха осінь сприяли вдалому розмноженню і виживанню дорослих особин сарани перелітної. Також варто зазначити суттєве підвищення сонячної активності (співпадіння піку 11-річного циклу та 100-річного максимуму у 2024 та 2025 роках). Історично доведено, що масове розмноження саранових припадає саме на піки сонячної активності.
4. Заростання дна Каховського водосховища деревною рослинністю у 2024/2025 роках зменшує площі місць, придатних для сарани, що може запускати механізм масових міграцій зграй сарани.
5. Відсутність своєчасних заходів із реагування на місцях вселення мігруючих зграй. В першу чергу – поза очеретами, на підтоплених та закинутих через війну територіях,

а також в межах колишнього Каховського водосховища, де ще у 2023 – 2024 рр. можна було провести заходи зі знищення зграй. Там наразі відсутній моніторинг природних осередків через брак фінансування, фахівців, а також через воєнні дії. Нові і природні осередки масового розмноження локалізовані по лінії розмежування (фронт) або на тимчасово окупованих територіях, але теж поблизу зони бойових дій. Існує давня закономірність у спекотних країнах, до яких зараз можна віднести і Україну: де війна – там і сарана (згадаємо Ємен та Тиграйську війну в Ефіопії у 2022, коли воєнні дії порушили систему моніторингу і не дозволили своєчасно вжити превентивних заходів проти поширення пустельної сарани (*Schistocerca gregaria*)).

6. Обмеження у можливості задіяти авіацію для обробки осередків масового розмноження та місць концентрації мігруючих зграй. Очевидно, що через військові дії використання сільськогосподарської авіації неможливе.

Подальший розвиток подій залишає мало місця для оптимізму, адже період підвищеної сонячної активності ще триватиме кілька років. Як і період Ель-Ніньо із високими температурами та рясними опадами в більшості регіонів України. Плюс наявність великої кіль-

кості підходящих місць для виникнення нових осередків, а саме зарості очерету в річкових долинах (в цілому дуже характерне для річок Степової зони України), на берегах озер, відстійників та водосховищ, поруч з якими є поля.

Не останнє значення відіграє масове розорювання лук та степових ділянок аж до берегів і очеретів. Тобто поля і очерети в багатьох випадках межують безпосередньо. При цьому поля якраз є відкритими ділянками ґрунту, де личинки можуть прогріватись, утворюючи великі скупчення-куліги, а доросла сарана може відкладати яйця. Переважання таких культур, які досить пізно зникаються (покривають ґрунт), наприклад, соняшника, кукурудзи, створюють сприятливі умови через те, що ґрунт там більш вогкий, ніж на повністю оголених ділянках, водночас він все ж таки добряче прогривається. У випадку кукурудзяних полів сарана фактично отримує продовження (аналог) очеретяних заростей, адже кукурудза морфологічно (і як корм для сарани – за хімізмом) досить схожа на очерет.

Система вітрів над територією України у теплий період року сприяє перельотам зграй сарани у північному і, більшою мірою, східному та північно-східному напрямку. Хоча кліматичні зміни можуть призводити до різких змін напрямку вітрів, особливо на великій висоті від поверхні землі. Внаслідок чого зграї можуть суттєво ухилитись від звичних напрямків міграції.

А якщо додати дельту Дунаю, що є найбільшою в регіоні, то вийде, що навала сарани в “сприятливі” роки може покривати усі південні, центральні та східні райони України.

Варто відмітити, що на схід від України лежать одні із найбільших осередків масового розмноження перелітної сарани – дельти річок Кубані, Єї, Дону, Волги, Тереку, Куми. Останніми роками встановлені численні “зв’язки” між цими осередками, а саме – постійні перельоти сарани з одного осередка у інший. Де-факто відбулось змикання кількох великих осередків у одне кільце масового розмноження. Зграї сарани при переході від одного осередка до іншого об’єднуються у великі супер-зграї. Оскільки вони розташовані у різних природних зонах (степ, напівпустеля, пустельна зона), де теплий сезон наступає із різницею у часі, у більш північних та північно-східних регіонах відбувається накопичення маси мігруючих комах і долучення до них місцевих.

На думку автора, за збереження метеорологічних тенденцій 2023 – 2025 років, у період 2026 – 2028 років слід очікувати особливо небезпечних нальотів сарани.

Основні осередки перелітної сарани в Україні та необхідні превентивні заходи

Можна виділити такі приклади найбільш придатних територій для масового розмноження сарани:

- приморські лимани і дельти річок;
- внутрішні великі водойми (озера та водосховища), зокрема територія колишнього Каховського водосховища;
- долини великих річок.

На півдні та сході України є велика вірогідність виникнення тимчасових осередків масового розмноження в агроландшафтах поза долин річок, що, зокрема, спостерігалось у серпні – вересні 2023 року в Берестинському районі Харківської області (у 2024 р. цього осередку вже не було).

Які ж превентивні заходи можна зробити на даному етапі? Пропонуються наступні найбільш прості і дешеві, але критично необхідні дії:

1. Створення буферних зон шириною не менше 500 м навколо великих масивів очеретяних боліт; у таких зонах слід відновити високотравну лучну рослинність, не допускати утворення оголених ділянок ґрунту; важливо, щоб у таких буферних зонах не було полів кукурудзи (бажано – на відстані не менше двох кілометрів від боліт).
2. Суворо дотримуватись сівозмін, зокрема – не допускати вирощування кукурудзи на одній ділянці більше двох сезонів поспіль.
3. Хімічну обробку проводити у

місцях прогрівання личинок (за можливості – із подальшим вида-
ленням з природного середовища
отруєних комах, щоб не допустити
отруєння хижаків, які поїда-
ють сарану); надавати перевагу
спеціалізованим (протисарано-
вим) засобам хімічного впливу, а
не інсектицидам широкого спек-
тру дії.

4. Не допускати оранки річкових
заплав! Знищення природних
місць існування саранових часто
призводить не до зникнення по-
пуляцій, а до їх переселення на
поля і виникнення осередків ма-
сового розмноження. Особливо
негативним чином на сільське
господарство таке освоєння може
вплинути у місцях масового роз-
множення кобилки білосмугої
(*Chorthippus albomarginatus*) та
пруса італійського (*Calliptamus
italicus*). У випадку оранки при-
родні осередки (луки) просто бу-
дуть замінені на штучні – поля.
Що завдасть ще більшої шкоди
для сільського господарства.
5. Сприяти охороні та збільшен-
ню чисельності хижаків: шпаків
(*Sturnus vulgaris*, *S. riseus*), со-
рокопудів (*Lanius* sp.), дрібних со-
колів (насамперед – боривітрів
Falco tinnunculus, *F. naumanni*),
мартинів (*Larus* sp.), білих лелек
(*Ciconia ciconia*), граків (*Corvus
frugilegus*) та сорок (*Pica pica*),

сірих ворон (*Corvus cornix*) та
круків (*Corvus corax*), бджолої-
док (*Merops apiaster*), сиворакш
(*Coracias garrulus*), степових ди-
бок (*Saga pedo*), степових гадюк
(*Pelias* = *Vipera renardi*), ящірок
(*Lacerta viridis*, *Lacerta agilis*), ри-
ючих ос (*Podalonia* sp., *Sphex* sp.,
Tachysphex sp.); для цього необ-
хідна як охорона у місцях пере-
бування таких корисних видів,
так і спеціальні заходи, напри-
клад, розвішування шпаківель
та гніздівель для хижих птахів, а
для збільшення чисельності со-
рокопудів у агроландшафтах вар-
то створити зарості чагарників
розмірами не менше 2Х3 м, з від-
станню 100 м між куртинами; не
допускати вирубування тернів на
узліссях, де також можуть мешка-
ти хижаки.

Необхідно впроваджувати всеосяж-
ний моніторинг, дослідження впливу
ландшафтних змін на популяції сара-
ни. Наприклад, проводити аналіз змін,
які відбуваються на закинутих землях у
районах бойових дій та на деокупова-
них територіях, а також на принципо-
во нових типах сільгоспугідь. Зокрема,
на рисових полях (чеках), які, завдя-
ки кліматичним змінам, займають все
більші площі на півдні України. Самі
по собі рисові поля у тотально транс-
формованих агроландшафтах стають
осередками біорізноманіття. Але немає

досліджень, як у наших кліматичних і ландшафтних умовах такі кардинальні перетворення ландшафту впливають на популяції сарани.

Боротьба з сараною в контексті клімату, війни та науки

На завершення варто відмітити, що за звичайних обставин перелітна сарана є рідкісним мешканцем річкових заплавл та заболочених берегів озер. Але кліматичні зміни та інші людські фактори (відсутність моніторингу, тотальне розорювання лук та степів аж до очеретів, порушення сівозмін, знищення природних та штучних ландшафтів війною, тощо) створюють небезпечні умови для сплесків чисельності цього виду.

У світі взагалі, і в Україні зокрема, є багато видів саранових, і лише одиниці з них здатні на такі масові сплески чисельності, очевидцями яких стали мешканці Запорізької, Дніпропетровської і Херсонської областей в цьому році. Деякі види саранових є дуже рідкісними і потребують охорони, інші – звичайні мешканці лук, лісових галявин, степів, виконують важливу функцію у видаленні з екосистем надлишків рослинної маси. Важливо щоб такі надлишки видалялись, адже у іншому випадку це створює додаткові резерви палива для пожеж у природних екосистемах. Внаслідок пожеж задепонований у рослинах вуглець знову потрапляє до ат-

мосфери у вигляді вуглекислого газу – одного із найбільш небезпечних парникових газів. Утилізація надлишків рослинної маси сарановими комахами у природних екосистемах сприяє кращому депонуванню вуглецю: разом із сараною вуглець буде надійно депонований у органічних сполуках в ґрунті – після загибелі комах восени або ж у тканинах та посліді тварин-хижаків, які з'їдять сарану. Принаймні, в усіх подальших варіантах після поглинання сараною рослинної маси, вуглець не повернеться так швидко в атмосферу, як у випадку згорання під час пожеж.

Масові розмноження окремих видів саранових (в Україні – сарани перелітної, рідше – пруса італійського) є відповіддю популяцій цих комах на особливо сприятливі умови, які зрідка виникають у скупих на подарунки аридних екосистемах (степи, напівпустелі та пустелі, савани, тощо). За втручання людини в такі екосистеми сплески чисельності сарани можуть ставати частішими, і, без розвитку запобіжних заходів та профілактики (в тому числі – ландшафтного управління і планування, зокрема – дотримання посівних оборотів) завдавати величезних збитків господарству і негативно впливати на природні екосистеми. •

Головне зображення: Перелітна сарана (*Locusta migratoria migratoria*) у стадній фазі. Харківська область, Берестинський район, вересень 2023 року. Джерело: Станіслав Вітер.

Рамсарський розкол - чи був він неминучим і що робити далі?

Євген Симонов, Ангеліна Давидова

Росія денонсувала Рамсарську конвенцію, щоб висловити свою незгоду з нібито «антиросійською позицією» її учасників. Згодом президент РФ Володимир Путін доручив реалізувати цілі конвенції (без участі в ній) внутрішньополітичними заходами та в рамках двосторонніх угод. UWEC поговорив з міжнародними фахівцями, щоб зрозуміти, в яких рамках механізм конвенції міг би успішно працювати, незважаючи на посилення міжнародної конфронтації.

Причиною денонсації РФ конвенції стала досить різка [резолуція](#),

яка засуджує російське вторгнення в Україну, прийнята на зустрічі сторін ще в листопаді 2022 року — а також послідовне виконання секретаріатом конвенції приписів цієї резолюції про оцінку впливу російської агресії на водно-болотні угіддя (ВБУ) України. Як підкреслюють експерти, жодного прямого обмеження прав Росії як держави-члена в резолюції не було, проте текст документа містив заклик до сторін не висувати РФ на керівні посади та премії, якщо це не суперечить завданням

щодо збереження водно-болотних угідь.

Проте Росія висловила свою політичну «образу» на таку заяву вельми непродуктивним способом, вийшовши з конвенції і, тим самим, відмовившись від міжнародних заходів щодо охорони близько 10 мільйонів гектарів цінних природних територій. Експерти UWEC і десятки інших ЗМІ детально розібрали наслідки такого кроку щодо міжнародних природоохоронних зобов'язань.

Читайте також:

- [Росія денонсувала Рамсарську конвенцію про водно-болотні угіддя](#)

Зазначимо, що суперечки про те, чи має конвенція про водно-болотні угіддя (ВБУ) повноваження приймати анти-воєнну резолюцію, не вщухають щонайменше з 2022 року. Подальші питання: якщо так, то в яких рамках, а якщо ні – то який міжнародний механізм повинен захищати болота від воєнних дій.

[Провідний фахівець](#) у галузі охорони водно-болотних угідь міжнародного значення, науковий керівник німецької природоохоронної організації [Care for Ecosystems](#), **Тетяна Мінаєва** пояснила UWEC, що в міжнародній практиці не прийнято використовувати спеціалізовані природоохоронні конвенції для вирішення непрофільних політичних завдань:

“Денонсація Росією низки конвенцій стала можливою тому, що були прийняті рішення, пов’язані з війною, які виходять за рамки усталених практик. Це пов’язано з падінням рівня дипломатії в цілому і професіоналізму в складі секретаріатів конвенцій зокрема. Безсумнівно, конвенції приймають резолюції як зі спеціальних питань, так і з перехресних тем, які стосуються сталого розвитку (тобто універсальних положень міжнародного права, закріплених у деклараціях і конвенціях ООН, наприклад, узагальнених в [UN Global Compact](#)). Проте правозастосування з питань «перехресних тем» відбувається в контексті спеціалізації конвенції.

Конвенція про ВБУ не має повноважень ухвалювати резолюції про права жінок або про неприпустимість військової агресії. Але ця конвенція може контролювати країни таким чином, щоб під час реалізації заходів із збереження ВБУ не порушувалися права корінного населення або жінок, а також дотримувалися інші принципи ООН. Також конвенція про ВБУ може прийняти резолюцію про те, що робити, якщо території, визнані в рамках конвенції міжнародно значущими, опиняються в зоні військових дій, на окупованих територіях або в іншій кризовій ситуації. Власне дійсно нагальною резолюцією для управління територіями «рамсарських угідь» в умовах військових дій було б включення їх до спеціального списку об’єктів Конвенції (так званий список Монтре) без офіційного звернення країн, яке зараз є обов’язковим.

Делегація Алжиру серед учасників COP-15. Джерело: Секретаріату Рамсарської конвенції

Ідеально було б ввести в правові норми міжнародного законодавства про військові дії формулювання про те, що руйнування культурної та природної спадщини в ході війни входять до складу «злочинів проти людяності». В цілому, в правовому полі так званого «м'якого» права, до якого відносяться багатосторонні міжнародні угоди в сфері охорони природи та довкілля, не передбачено, що країна, яка порушує інше міжнародне право, втрачає легітимність в конкретній конвенції, що стосується спеціальних природоохоронних питань – подобається це нам чи ні. Таким чином, використання природоохоронних конвенцій як механізму тиску може бути віднесено скоріше до розряду «морального» тиску.»

Аналогічний погляд на проблему висловлює дослідниця з Університету Маастрихта [Мен Ван](#). У її [статті](#), при-

свяченій спробі органів Рамсарської конвенції знайти відповідь на російську воєнну агресію, стверджується, що Рамсарська конвенція в цілому успішно і адекватно підійшла до активізації міжнародних зусиль для охорони ВБУ під час війни. Проте конвенція не створила достатніх механізмів взаємодії в ході конфлікту:

«З огляду на складну геополітичну ситуацію та важливість водно-болотних угідь, діалог і співпраця між зацікавленими сторонами, а саме Росією, Україною та Секретаріатом Рамсарської конвенції, мають вирішальне значення. Такий діалог є необхідним для збору точної та актуальної інформації про екологічний стан окупованих рамсарських угідь. Однак Резолюція (про оцінку збитків ВБУ України, прийнята COP 14 Рамсарської конвенції в 2023 р.) в її нинішньому вигляді не пе-

редбачає конкретних, дієвих заходів щодо сприяння такій співпраці. По суті, резолюція не пропонує стратегій, здатних стимулювати співпрацю для вирішення складної ситуації з рамсарськими угіддями, які знаходяться під окупацією”.

Згідно з вимогами міжнародного права «окупант» несе відповідальність за забезпечення охорони будь-яких цінностей на захоплених землях. Однак на практиці в рамках такої парадигми вкрай складно переконатися, що охорона дійсно забезпечується. «Природоохоронне співробітництво» між державою-агресором і його жертвою є ще більш малоімовірним, навіть за посередництва секретаріатів конвенцій.

У випадку територіальних суперечок, а тим більше воєн, міжнародна номінація цінних природних територій може бути використана країнами не тільки для охорони природи, але і для затвердження своїх прав на спірні землі. Так, Росія [регулярно подає](#) до міжнародних центрів моніторингу дані щодо природоохоронних територій на окупованих землях України від свого імені. Згодом ці центри [вставляють](#) отриману від РФ інформацію в міжнародні бази даних.

Ця проблема турбує багато країн-членів Рамсарської конвенції, оскільки в результаті воєн, історичних суперечок та інших обставин деякі рамсарські ВБУ заявлені країнами-у-

часницями на територіях, які їхні сусіди вважають своїми. Однак у світі існує стільки відкладених і гарячих конфліктів, що спроба вирішити цю проблему в рамках конвенції поки що не увінчалася успіхом.

Під час 14-ї та 15-ї СОР Рамсарської конвенції делегація Алжиру намагалася провести [резолюцію](#) про те, що для верифікації національної приналежності номінованої ділянки повинні використовуватися [офіційні карти ООН](#), що, на думку авторів, виключить їхнє номінування на спірних територіях. П'ять раундів обговорень виявили безліч протилежних думок – але багато делегатів висловили побоювання, що такий підхід «відкриє скриньку Пандори», і конвенція перетвориться на платформу для територіальних суперечок, які перешкоджають роботі з охорони ВБУ. В результаті, до [підсумкового звіту](#) СОР-15 була включена довідка від юридичного радника секретаріату конвенції, яка роз'яснює, що Секретаріат включає до списку ВБУ, заявлені країнами, і не має повноважень прийняти рішення не включати запропоновані ВБУ, і тим більше не має повноважень обговорювати питання суверенітету країн над конкретними територіями та втручатися в територіальні спори. В результаті резолюцію не прийняли, а питання про кордони доручили вивчити постійному комітету конвенції в ході

майбутніх засідань, тобто фактично зняли з актуального порядку денного. Мабуть, більшість країн не бажає допускати використання спеціалізованих природоохоронних конвенцій для досягнення інших політичних цілей, навіть коли ці цілі є благими і правомірними з точки зору інших розділів міжнародного права.

Саме в цьому контексті стає краще зрозуміло, чому в 2025 році 79 із 136 учасників COP-15 або утрималися, або не брали участі в голосуванні за резолюцію на захист окупованих рамсарських боліт України.

Криза, яку ми спостерігаємо, показує, що, ймовірно, в умовах конфлікту перспективи використання саме міжнародних природоохоронних угод для збереження цінних природних територій, захоплених під час війни, є досить обмеженим. У зв'язку з цим деякі країни в ході обговорення проблеми на COP 14 і COP 15 Рамсарської конвенції пропонували використовувати в цих цілях міжнародні механізми, сфокусовані на подоланні криз, наприклад, міжнародне гуманітарне право, а не Рамсарську конвенцію.

Читати детальніше:

- [Рамсарські болота України в воєнній війні](#)

В цілому ж, гучний вихід Росії з конвенції викликав здивування в міжна-

родному співтоваристві і негативну реакцію в пресі. Російські ВБУ мають величезне глобальне значення як для охорони перелітних птахів, так і для депонування вуглецю в товщі торфовищ, які займають більше 10% території країни. Тому денонсація конвенції суперечить інтересам багатьох країн.

Намагаючись пом'якшити репутаційні збитки, президент Володимир Путін 28 серпня видав [серію доручень](#) щодо подальших дій у сфері управління ВБУ в РФ. Зокрема, Уряду РФ доручено:

- забезпечити міжнародне співробітництво з питань охорони водоплавних птахів, які “прилітають на територію Росії”, передбачивши ... підписання (оновлення) відповідних двосторонніх угод.
- створити систему обліку водоплавних птахів, які прилітають на територію Російської Федерації, та їхньої чисельності (за видами і популяціями), а також місць їх відпочинку і проживання (про птахів, які відлітають з РФ, розпорядження не згадує).
- забезпечити проведення інвентаризації водно-болотних угідь і уточнення режимів їхньої особливої охорони.
- МЗС Росії доручено поінформувати сторони Конвенції про

причини її денонсації РФ і “про забезпечення досягнення цілей цієї конвенції на території Росії” відповідно до національного законодавства (не ясно, чи здатне МЗС РФ донести сенс того, що відбувається, до 171 країни-підписанта конвенції).

Російські екологи поки не беруться однозначно оцінити наслідки цих розпоряджень. З одного боку, ці кроки виглядають як відмова від міжнародних природоохоронних норм, але, з іншого боку, в результаті в Росії вперше може з'явитися національне законодавство про охорону водно-болотних угідь. До того ж, головою держави повністю “реабілітовані” перелітні птахи, раніше згадувані владою в основному як [біозброя](#) України і НАТО.

Мабуть таким є новий алгоритм реформування міжнародних зобов'язань, пропонований Російською Федерацією в ході агресії: вихід з міжнародних конвенцій, поєднаний з обіцянкою вжити односторонніх заходів для «забезпечення досягнення цілей цих конвенцій в РФ» і налагодження двостороннього співробітництва з “дружніми” країнами. Це агресивно-ізоляціоністська, але по-своєму

і логічна позиція країни, яка не хоче припиняти агресію, а тим більше нести за неї міжнародну відповідальність.

З огляду на такий імперський імператив, для охорони ВБУ всередині Росії ці доручення можуть принести і користь, якщо, звичайно, уряд їх виконає. Але із заяв російських дипломатів ми знаємо, що Росія вважає «своїми» також і 15 окупованих рамсарських ВБУ України. І ще одна ймовірна причина виходу з конвенції – небажання РФ вплутуватися в публічну суперечку про державну юрисдикцію над цими територіями на майданчику Рамсарської конвенції.

Глобальній спільноті слід вдумливо осмислити те, що сталося, і почати виробляти спільні рішення, які б відповідали на питання про те, як охороняти ВБУ в умовах воєн і глобальних конфронтацій – щоб протиставити запропонованому алгоритму «російських суверенних боліт» якийсь інший шлях, який веде до збереження і підтримки міжнародних механізмів охорони природи. У подальшій публікації UWEC представить огляд інших прецедентів виходу з міжнародних екологічних угод в ході війни. •

Джерело головного зображення: секретаріат Рамсарської конвенції